

İNGİLTERE'DEKİ DİNSEL RASYONALİSTLERİN EKONOMİK OLAYLAR HAKKINDAKİ YORUMLARI

Dr.Kürşat Haldun AKALIN*

Ö Z E T

Richard Baxter, bir dinsel rasyonalistti. Her hangi bir konuyla ilgili olarak dini, açık bir rehberlik işlevini yerine getiremediği durumlarda; mantık ve sağduyu temellerine uygun olarak karar verirdi. Ayrıca, çevresindeki diğer insanların, kendi akıl gücünü kullanmalarını istemiştir. Baxter, adil fiyat kavramına ulaşmak için teşebbüs de etmiştir. Piyasa ya da alışılmış fiyat dikkate alınmalıdır. Ancak, nispi pazarlık güçleri veya sürülen servet miktarı etkiliyse; adil fiyat düzeyi, piyasa fiyatından farklı olabilir. Özellikle de, işletmedeki verimlilik çok adaletli bir şekilde ödüllendirilmeyi veya diğerlerine kıyasla daha yüksek kazançların dağıtılmasını gerektirdiği gibi, verimsizlik de düşük kazançlarla veya iflasa sürüklenmekle cezalandırılmaktadır. Baxter, borç alıp vermayeyle ilgili bir hayli açıklamada bulunmuştur. Fakir bir adamın geri ödeyemeyeceğini bile bile borç alması adalete uygun değildir, demiştir. Bu koşullar altında, alınan borç hırsızlıktır. Ayrıca Baxter, işletme finansmanında kullanılan borçlanma üzerinde de durmuştur. İşadamları borçla sağladıkları paraları kârlı işlere yatırarak ödeyecekleri borçtan daha yüksek kazançları elde ettikleri için; ticaret ve sanayi ile ilgili faizli borçlanmayla ilgili ahlaki bir itirazı olmamıştır. John Wesley, paranın kendi içinde kötülükten oldukça uzak olduğundan kesin emin olduğu için, paranın en büyük iyiliğin aracı olarak kullanılabileceğini savunmuştur. Bu nedenledir ki, açıkça, kazanabildiğiniz kadar kazanın, diyebilmiştir. Ancak, para, zevk verici ve gurur sağlayıcı şeylere harcanmamalı, pahalı elbiseler alınmamalıdır. Para, mutlaka, iş etkinliklerine yatırılmalıdır.

Anahtar kelimeler: Adil fiyat, Uygun fiyat, Tefecilik, Faiz, Servet birikimi

The Comments on Economic Affairs of Religious Rationalists in England

ABSTRACT

Richard Baxter was a religious rationalist. If his religion failed to provide a clear guide on any point, he decided on grounds of logic and common sense. Further, he expected others to use their reason. Baxter attempted to arrive at a conception of just price. Market or customary price must be taken into account, but the just price may differ from it if the relative bargaining strength or wealth. Especially efficiency

* Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, kursathaldun.akaln@yahoo.com

in business can rightly expect to be rewarded or more profits than the others, and inefficiency penalized or went to bankrupt. Baxter also has a good deal to say on lending and borrowing. He says that a poor man might not rightfully borrow if he knew that he could not repay. Under such circumstances, borrowing is thieving. Baxter then deals with the question of financing of business on borrowed capital. There is no ethical objection to commercial or industrial borrowing , because they invest profitable business and they may be gain more profits. John Wesley was quite clear that, so far from money being evil in itself, it could be an instrument of the greatest good; for this reason gain all you can and save all you can. Money must not be spent to gratify pride or expensive clothes; but must be invest business activities.

Key words : *Just price , Fair price, Usury , Intreset , Accumulation of wealth*

1. GİRİŞ

Dinsel rasyonalistlerin seçilmişlik öğretisi, insanın Tanrı tarafından seçilmişliğini, değerli olduğu için değil, Tanrının kendisini cana yakın bulduğundan dolayı görevlendirmesi anlayışına dayanmaktadır. Tüm insanların günahkarlıklarından dolayı eşit olduğu, hiç bir kimsenin ayrıcalıklı konumda bulunmadığı kanaati; sıradan bir insan ile kral arasında var olan temel farklılığı bütünüyle yok etmiş, Tanrıdan yetki alarak hükmetme inancını tamamıyla yıkmıştır. Tanrı, günahkar yaratılışlarından dolayı, hiç bir insan arasında bir ayırım yapmamıştır. Kalvinistin kaderci inançlarına göre de, her insan eşittir, eşit olduğunu hissederek dünyevi faaliyetlerine yöneldiği ölçüde de hürdür. Artık seçilmişliğin işaretleri, çilenin yaşandığı ve bir ibadet bilinciyle uygulandığı iş yerindeki başarılarında aranmaktadır. Ancak, verimsiz ve yararsız insan, tembel ve aylak kalan insan; Tanrının kendisine aracı kılmadığı, sonsuz ölümlüler arasında gördüğü bir yaratıktır. İş yerinde rasyonel ve metodik çalışma hayatının, seçilme güdüsüyle birlikte oluşmasıyla, kilise karşıtları içinden çıkan dinsel rasyonalistler sayesinde; verimlilik maksadı ve bireysel başarı güdüsü tüm ekonomik uğraşların yapısına hakim olmuştur. Böylece, babadan evlada geçen meslek anlayışı ve kalımsal statü yapısı sona ermiştir. Bunun yerini, dürüstlük, dakiklik, çalışkanlık, verimlilik ve yaratıcılık gibi bir takım kişilik nitelikleriyle birlikte; öğrenim seviyesi, mesleki yetenek ve deneyim, mesleki konum gibi ölçütler dikkate alınmaya başlanmıştır. Seçilme olgusunun tek işareti, dürüstlük içinde ulaşılan ekonomik başarı, kârlılık durumu, yeteneklilik gibi somut kriterler olduğundan; ekonomik faaliyetlerde rasyonellik belirleyici bir rol oynamış, metodik çalışma düzeni esas alınarak usallık hayatın her sahasına nüfuz etmiştir. Dünyevi çilekeşlik sayesinde, kişinin yegane bireysel çıkarı, kazançla özdeşleşen başarı ölçüsü üzerine kurulan toplumsal saygınlığa

erişmesi olduğundan; mesleki etkinliğiyle Tanrının seçtiği kullarından olduğunu kanıtlayabilen püritanın; bu bireysel güdüsüne dayanan yaşama tarzı, ussal bir içerik kazanmıştır.

Dinsel rasyonalistler içinde özellikle püritanlar, doğuştan seçilmişlik anlayışına bir son vermişlerdir. En yüce ibadethane olarak düşünülen iş yerindeki başarısının, gerek Tanrı katında ve gerekse de kutsal topluluk içindeki seçilmişliğin ve itibar görmenin en önemli ölçüsü haline gelmesiyle; kalvinist mezheplere katılanların birinci hedefi, eski geleneksel yapıyı ortadan kaldırarak, her türlü iltimasa, babadan evlada aktarılan ayrıcalıklara şiddetle karşı çıkarak, seçilme olgusunu esas almak olmuştur. Tanrının, kişinin nesebine hiç bakmaksızın hür iradesiyle ilahi mağfiretine erdirerek, seçimine daha ezelden mukadder kılmış olduğuna inanılmasıyla; orta çağ zihniyetinin dayanağını oluşturan soya dayalı statü anlayışı, tam manasıyla çökmüştür. Çünkü seçilmişlik öğretisi, giderek kişinin toplumca kabul gören nitelikleri ve yetenekleri sayesinde Tanrı katında da onaylanmasına dayanmaktadır. Ayrıca, bu seçilmişlik inancı, kalvinist Tanrı anlayışının bir gereği olarak, günahkar yaradılışları sonucu halktan biri ile kral arasındaki üstünlüğü veya doğuştan edinilen haklara yol açan farklılığı, bütünüyle kırarak ortadan kaldırmıştır. Herkes Tanrı huzurunda eşit kılınmış, insanlar arasındaki ayrıcalık ve üstünlükler yok edilmiştir. Bütün insanlığı kapsamına alan bu eşitlik anlayışı, Tanrıdan başka hiç bir kimseye karşı sorumluluk kabul etmeyen 'tebaam' zihniyetini de, bunun dayandığı Tanrıdan geldiğine kuvvetle inanılan yetki anlayışını da, ortadan kaldırmıştır.

İbadeti dünyanın içine taşımakla ve mesleki etkinliği bir Tanrı yolu haline getirmekle ussal bir yönelişe ulaşan dinsel rasyonalistler; başlangıçta Roma'dan ayrılmayı istemiş olmakla da ulusal bir din de yaratmışlardır. Böylece, fiilen Roma'dan kopmuş olsa da, hala benzeri ibadet ilkelerini uygulamada ısrar eden Anglikan kilisesine de karşı çıkarak, kilise içindeki ibadeti bırakarak, Tanrı iradesinin uygulandığı mesleki etkinlik ile ibadet ettikleri bilincine varmışlardır. Püritanlıkla, ulusal ve ussal bir dinin olmasıyla, ekonomik gelişme önündeki dinin engelleyici etkisi de sona ermiştir. Evrensel din birliği anlayışıyla birlikte, kurumsal ibadet de çökmüş; yerini ulusal ve ussal bir dine bıraktığı gibi, bireysel yöneliş ibadette esas alınmıştır. Koşullara bağlanan ve önceden belirlenmiş kurallarıyla sürekli yinelenerek yerine getirilen şekilci ve kalıplaştırılmış kurumsal ibadet yerine; zamanı ve söylemi belli olmadan, bireyin içinden gelerek gizli bir şekilde yöneldiği bireysel ibadet rağbet bulmuştur. Hiç bir kimsenin hükmü altına girmeksizin, hiç bir kimseyi de örnek almaksızın, tek başına, bir birey olarak Tanrıya yönelme özgürlüğünü hisseden dinsel rasyonalistler; böylece, ibadette bireyselleşmesinin ve özgürleşmesinin de kapılarını açmışlardır.

Böylece, ibadette kalıplaştırılmış şekilciliğin yerini, gizlilik halindeki içtenlik almıştır.

2. Richard BAXTER (1615-1691)

Kilise karşıtlığı düşüncesi üzerine fikirleriyle en fazla tesir etmiş ve görüşlerinin etkisi ülke sınırlarının çok ötesine geçmiş liderlerden biri olan Richard Baxter'in, temel ekonomik savları; Hristiyan dininin genel ilkelerini yönlendirici ve hükmedici bir faktör olarak yorumladığı hristiyan düzeni kavramı kapsamında açık ve kesin bir hale getirmiş olduğu için, derleme mahiyetindeki çalışmalardan meydana gelmektedir. Kitaplarından biri olan Christian Directory'de (Hristiyanın Rehberi) her bir bireyin uygulama sorumluluğunu nihai olarak üstlenmiş olduğuna inandığı bu ekonomik prensiplerin ayrıntılı şekilde yorumlanmasına yol göstermektedir. *“Kişilerin mesleki etkinliklerini hristiyanlaştırmanın, yaşamın her kesitine dini hakim kılmanın yollarını irdelemekte; hukukçulara, hukuk bilimini öğrenmek zorunda oldukları kadar, bundan çok daha fazla önemli olan ilahiyat sahasında da çalışma yapmaları gerektiğini de anlatmakta;son bir çare olarak iyi bir hristiyan olmadıkça, iyi bir hukukçu da olamayacaklarını açıklamaya çalışmaktadır. Hristiyanın Rehberi isimli kitabı, bir bütün halde, üç düzen altına alıcı kuraldan oluşmaktadır. Birincisinde, sonsuzluk şu anı yaşamaktan çok daha fazla önemli olduğundan, ekonomik düşünce ve eğilimlerde adalet ile merhamet duygularına aldırılmazlık edilemeyeceği vurgulanmaktadır. İkincisinde, var olan her şey, bütün bunları yaratan Tanrıya ait olduğu bildirilmekte, ekonomik varlıkları üreten ve kullanan insanların ise, sadece Tanrının aracısı ve mutemedi işlevini üstlendiği vurgulanmaktadır. Üçüncü ve son olarak ise, var olan her şeyi üretilmesinin ve kullanılmasının, yasaklanmadığı sürece, meşru kılındığı açıklanmaktadır.”* (Wauzzinski R.A., 1993; 173)

R. Baxter, puritan ahlakının evrensel olarak uygulanabilme özelliğine sahip olduğuna daima inanmış olduğundan; zorluklarla yüz yüze gelindiğinde, cesaretle sorunların üzerine gitmek istemiş, içinde yaşanan gerçek koşulların içeriğine göre açıklamalarda bulunmuştur. *“Baxter'in öğretisini, fiyatla ilgili düşüncelerini ayrıntısıyla irdeleyerek dikkate alabiliriz. Çünkü fiyat konusu ekonomik olduğu kadar ahlaki bir içeriği de sahip olduğu için,bütün öğretisinin temelini oluşturmaktadır. Piyasa fiyatının veya her bir malla ilgili ortak kanının çok ciddi bir şekilde dikkate alındığı genel bir prensiple düşünülmesinde ısrar etmiştir. İkinci olarak,bir ürünün hakkında verilebilecek değer sorunuyla çok yakından ilgilenmiştir. Taahhütlerin yerine getirilmemiş olması yüzünden, verilen sürede borcun geri ödenmemesi halinde ipotek edilen gayri menkulün elinden alınmasına*

bazı hallerde izin verilmiştir. Borçlanan ticaretle ilgili zengin bir kimse olduğu halde,borcunu geri ödemedede ihmalkar davranmışsa,bu ödememenin cezasız kalmayacağını mutlaka bilmelidir. Senet alan taraf, ödünç olarak verilen paranın güvenliğini yasal olarak elde etmiş olmalıdır. Borç alan kimse, alınan parayı, geri ödemeye muktedir ve istekli olmalıdır. Merhamet, borçlanma işleminde ana paranın geri ödenmesinde yetersizlikle karşılanması sırasında dahi ihmal edilmemelidir.” (Simpson A. , 1955 ; 47)

Dinin ussal bir içeriğe bürünerek, özellikle de mesleki etkinlik yorumuyla bütün ekonomik davranışlar üzerinde biçimlendirici bir tesir gücüne ulaşması olgusunda, Richard Baxter’in düşünceleri son derece etkili olmuştur. *“Baxter, gerçek anlamda bir dinsel rasyonalisttir. Her hangi bir konuyla ilgili dinsel düşüncelerini çıkartacak olsanız, o konuda, mantık ve sağduyudan başka hiç bir şeyin geriye kalmadığını apaçık bir şekilde fark edersiniz. Dinsel olarak yorum yapmakta yetersiz kaldığını anladığı her konuda,yine ve mantık ve sağduyu temeline dayalı olarak derhal karara varabilen R.Baxter; ayrıca, inanan her insanın, öncelikle aklını kullanmakla sorumlu tutulduğunu açıkça bildirmekteydi.” (Green R.W. , 1970 ; 23)*

Adil fiyata dayanan fiyat kontrolünden yana olan Baxter, her ürünün kendi gününün koşulları altında fiyatının yasayla belirlenmesinin, yasal fiyatın da taraflarca kabul edilmesi zorunluluğunun getirilmesinin gerekliliğine inanmıştır. (Schneider H.W. , 1982 ; 47) *“Şayet ürünler piyasa fiyatı olarak arz ve talep kuvvetlerinin kesişmesiyle oluşmaktaysa; böyle bir durumda dahi, piyasa fiyatlarının nereye gitmekte olduğunun dikkatle gözlenmesinin gerektiğini öne sürmüştür.” (Simpson A. , 1955 ; 54)* Adil fiyat temelinden hiç ödün vermek istemese bile Baxter, *“alış verişi yapılan kişi, size göre ekonomik bakımdan çok daha güçlü bir konumda bulunabilir, istediğin her fiyatı değerini dikkate almaksızın ödemeye hazır da olabilir; ancak, istediğin fiyat üretim maliyeti temeline göre değilse veya bu ürünün taşıdığı değerini kişisel olarak abartmış olsa da, her iki halde de, piyasada oluşan ve herkesin almaya satmaya razı olduğu fiyatın düzeyinin üzerine kesinlikle çıkmamalıdır” (Hall E. , 1947 ; 64), demektedir.*

Rasyonel ekonominin temelini oluşturan arz ve talebe dayanan serbest piyasa mekanizması uygulamasını hiç aklında kuramamış olan *“Baxter demektedir ki, satmakta olduğun bu mal, aşırı derecede talep ediliyor hale gelebilir veya bir tek şahıs tarafından nedeni anlaşılamayan bir şekilde kuvvetle arzulanıyor olabilir;ancak her iki halde de, istemde bulunan kimsenin elverişli eğilimini veya açığa vurduğu satın alma emelini fırsat bilerek çok fazla miktarda yarar sağlama yoluna gitmemelisin; istenilen fiyatı ödemeye hazır olduğu bu halinde dahi,piyasa fiyatına eşit ve uygun bir fiyat söyleyerek dürüstlükten vazgeçmemeli, alış verişiyle kendisini*

hoşnut etmelisin. Bu gibi durumlarda, pazarda oluşan uygun fiyatın belki biraz üzerine çıkmış olman, öyle pek fazla yadırganmasa dahi, bunun öyle çok aşırı olmamasına da dikkat etmek zorundasın.” (Schneider H.W. , 1982 ; 54)

Baxter, pek çok özel durumlarda, bir ürünü elde etmede karşılaşılan güçlükleri veya tüketicisine ulaştırılmasında katlanılan masrafları, kesin olarak ürünün kalitesiyle kıyaslanmasında dikkate almış olduğundan, bu gibi etmenlerin piyasa fiyatı üzerinde etkili olabileceğini kabul etmiştir. *“Satmakta olduğun bu ürünün hiç kimse tarafından fark edilemeyen gizli bir değeri olduğuna inanıyorsan, bu özelliğinin de pazar fiyatında dikkate alınmamış olduğundan eminsen, örneğin çok iyi niteliklere sahip bir at gibi; bu özel ürünün pazar fiyatını aşan, fakat gerçek değerine göre belirlenmiş olan fiyatına göre satışa arz etmede, hiç bir sakınca yoktur, bu fiyat meşru bir fiyattır.”* (Schneider H.W. , 1982 ; 62) Baxter’e göre, bir ürünün adil fiyatının anlamını biraz düşünecek olursak, ister istemez bunun nasıl ve ne ölçüde uygulanabilir olabileceğini de tahmin etmiş oluruz. Ne ahlaki bir prensip ve ne de ekonomik ölçüt, tek başına, fiyatın doğru ve kesin olarak belirlenmesini sağlayamaz. (Green R.W. , 1970 ; 27)

Adil fiyat muhakemesine rağmen Baxter’in fiyat anlayışı, zamanının ekonomik yapısına uygun olarak orta çağın adil fiyat uygulamasında olduğu gibi, fiyatı değiştirilemeyen ve alıcı ile satıcının iradesi dışında dışardan belirlenemeyen bir kesinlik içinde oluşan statik bir özelliğe sahip değildir. Baxter’in, fiyatta dürüstlüğü sağlanması gerektiğiyle ilgili yaklaşımı, kesinlikle statik bir kavramsallaşma özelliğini taşımamakta, fiyatta adaletin sağlanmasına alıcı ile satıcının nispi ekonomik konumları etkili olduğu gibi ürünün gizli nitelikleri de belirleyicilik taşımaktadır. (Horton D. , 1948 ; 46) Şayet alıcı ile satıcı, ekonomik bir eşitlikte uzlaşıya varmışsa, istenilen fiyat alıcı tarafından hoşnutlukla kabul edilmekteyse, her iki taraf da bu alış veriştiren eşit derecede kazançlı çıktıklarının farkındaysalar, Baxter’e göre bu satış meşrudur. Ancak, satıcı kimse çok zengin ve alıcı da nispeten daha fakirse, istenilen yüksek fiyat alıcı üzerinde bir sıkıntı yaratmışsa, bu fiyatta ısrar etmek doğru olmayacaktır. Çeşitli kereler Baxter, zengin bir kimseyle girişilen alış verişte, işgücü ya da ürünün değerinden daha yüksek bir bedelin istenebileceğinden, bu paranın alınabileceğinden söz etmiştir.

Muhtemelen zengin olduğu fark edilen bir müşteriden, pazar fiyatının üzerinde bir fiyatı istediğinde, alıcı dürüstçe ve içtenlikle şunları söyleyebilir; *‘bu ürünün değeri benim için oldukça yüksektir, son derece gereksinim duyduğum bu maldan biraz daha fazla verebilirsen ürünü alacağım ve minnettarlık duyacağım.’* (Selberg W.U. , 1977 ; 24) Aynı üründen daha fazla alabilmek için fiyatın yükseltilmesini, böylece meşru

gördüğü gibi;olağan alış verişler sırasında, almaya hazır olan bir müşteriden yüksek fiyat istenilmesini onaylamamakta, pazarda sıkı pazarlığa girişilmesini de utanç verici görmektedir. “*Her şey bir yana, adil kazanç bölünemez bir miktarda veya kararlaştırılmış fiyatta daima adaletli kalınması ilkesine dayanmayabilir. Ailesinin geçimini sağlamak gayesiyle ticaretini sürdüren bir kimsenin,bu maksadına uygun olarak faaliyetinden ılımlı bir kazanç sağlaması, meşrudur. Bundan, daima adaletli davranma zorunluluğu anlayışı, uygun fiyatı ifade etmektedir. Bir kimsenin zenginle giriştiği alış verişinde iki ya da üç shilling fazladan kazanç sağlamış olması, fakirle yaptığı satışta daha az kazanca razı olur hale getirmekteyse, zenginden istenen fazla fiyattan dolayı yerilmemelidir.*” (Simpson A., 1955 ; 94) Ancak, makul olanın dışında aşırı fiyat talebinde bulunulmasına, her zaman karşı çıkmıştır.

Baxter, ‘Hristiyanın Rehberi’ isimli kitabında, yüksek fiyat isteyerek hilekarlık yapılmasına karşı çıkmış olsa da, çeşitli şekillerdeki kurnazlığı zaman zaman hoş görmekten çekinmemiştir. “*Vitrin düzenlemesiyle ilgili bir soruda, Baxter,daha iyi görünen ve daha kaliteli olan ürününüzü vitrinin ön kısmına koymanızda bir sakınca bulunmamaktadır, demektedir. Ayrıca, şayet fantezi seven ahmak biriyle alış veriş yaptıysanız, ürününüzü almayacağından da emin olmuşsanız, gerçek değerini söylemenize hiç gerek yoktur, diye düşünmektedir. Bununla beraber, bu hilekarca yaklaşım bile,adil fiyatın çok üzerinde bir fiyatı isteme alışkanlığına yol açmamalıdır.*” (Simpson A. , 1955 ; 118) Yaşamak,Tanrı tarafından bütün insanlara yıkılmış bir sorumluluktur. Baxter , ‘*Tanrıya karşı gerçekçi, dürüst ve inançlı ol;adil davran, saf halini koru, ürünün değerinden daha fazlasını isteme*’ (Simpson A. , 1955 ; 97) öğüsünde bulunmaktadır. Ürünün olası kusurunu abartarak fiyatını haksızca kırmak isteyen muhtemel alıcı karşısında,hata,gizli tutulabilir. (Tawney R.H., 1980 ; 143)

Ürünün değerinden fazlasına satılması pek uygun görülmesi dahi, fiyat dalgalanmaları doğal ekonomik olaylar olarak kabul edilmiştir. Baxter, fiyat seviyesindeki dalgalanmalarla ilgili olarak, bu dalgalanmaların ürünün arz ile talebindeki değişmelerin bir sonucu olduğu kanaatini açıkça belirtmiştir. “*Özel kargolarıyla gemiler limana yaklaşıp mal indirdiklerinde, sahildeki her hangi bir kimse bile, ürün arzının daha da arması nedeniyle fiyatların yakın bir gelecekte düşeceğini gayet iyi bilmektedir. Bunca ürün artışına rağmen, pazar koşullarında beliren ani değişiklikten habersiz kalmış bir alıcı bulunabilir mi,eskinin yüksek fiyatları üzerinden hiç satış gerçekleştirilebilir mi? Baxter, komşunu kendin gibi seveceksin emrinden muhtemel müşteri konumunda olan herkese yakın gelecekte olup bitecekler hakkında ayrıntılı bilgi verilmesi gerektiği, sonucunu çıkartmaktadır. Yine*

de düşmanla alış verişte bulunma halinin belirli istisnaları olmaktadır;çok zengin birine mal satarken fiyatın yüksek olmasının hiç bir önemi olmadığı açıkça bildirilmiştir,satış durumu ve geleceği hakkında ileri bilgi alma fırsatlarının bulunmasına önem verilmektedir.” (MacArthur K. W. , 1936 ; 83)

Benzeri şekilde,ürün arzının daralması sonucunda fiyatlarda yükselişin olacağı varsayımıyla, Baxter, alternatif bir seçenek olarak ilgilenmiştir.“ *Baxter, gelecekte kıtlığın olabileceğini önceden gören tüccarın, fiyatlar yükselinceye kadar mallarını elde tutmasını meşru görmüştür. Yeter ki, mallarını satmama kararının kendisi, her hangi bir şekilde kıtlığa neden olmasın. Satıcının finansal darlığından dolayı girişilen zorunlu satış durumunda, adalet ve merhamet prensiplerinin mutlaka dikkate alınması gerektiğine inanmıştır. R. Baxter, adil fiyat kavramına ulaşmaya da yeltenmiştir. Baxter’e göre, ilk olarak piyasa ya da alışılmış fiyatın mutlaka dikkate alınmış olmasına karşın, nispi güç pazarlığı yapılmaktaysa veya tarafların servet yönüyle birbirinden farklı durumdaysalar, adil fiyat bundan farklı olabilmektedir. İkinci olarak, merhamet mutlaka dikkate alınması gereken bir konu olduğu halde, alış verişe taraf olan kimselerden hiç birinin gerçek refaktan vazgeçme eğilimine gireceği, asla beklenilmemelidir. Üçüncü olarak, iş yaşamında verimliliğin ödüllendirilmesi, aylaklığın ve boş gezerliğin ise cezalandırılması beklenen karşılıklar haline getirilmelidir.” (Horton D. , 1948 ; 169)*

İş konusunda, Baxter’de hiç bir duygusal yoruma rastlanılmamıştır. “*Belirsiz evrensel şefkatlilik uğruna, yaşanan gerçek ekonomik yasalardan vazgeçilmesi gerektiğini asla söylemiş değildir. Tam tersine, gerçek yaşamın bir kolu olarak işin,kendine özgü teknik bir donanım kavuşturularak ciddi bir teşebbüs gücüne dönüştürülmesi gerektiğini söylemekle, böyle bir sorumluluğun ancak mesleki bilinç sayesinde edinilebileceğini vurgulamaktaydı. İş, katı bir disiplini beraberinde getirmekte; Tanrı iradesi iş sırasında yerine getirilerek, doğrudan Tanrıya hizmet edildiği bilincine varılmaktadır. Dürüstlük ve merhametlilik içinde Tanrıya hizmete adanmış ekonomik bir hayatta, yardımseverlik ve şefkatlilik duyguları yadsınmamalıdır. Orta çağın skolastikleri, mal alış verişlerini adil fiyat üzerine kurdukları, ücret ya da fiyat yükselişlerini yadsıyıp fiyat seviyesinin değişmezliğinde ısrar ettikleri için; değersiz ve şerefsiz gördükleri paranın da mal alımı dışında kullanılabileceğini hiç dikkate almadıklarından, her fiyat artışını tefecilik olarak görmüş, alınan borcun aynen geri iadesini şart koşmuşlardır.” (Hall E. , 1947 ; 24) Orta çağ kilisesinin adil fiyat üzerinde bu kadar çok durmasının,vadeli ödeme dolayısıyla fiyatının yükseltilmesinin*

tefecilik olduğunu tekrar ve tekrar yinelemesinin en önemli sebebi, tefeciliğe engel olmak istemesi yüzündendir.

R.Baxter, borç para alıp verme konusunda pek çok şeyi söylemiştir. *“Baxter, borç aldığı parayı geri ödeyemeyeceğinden emin olan veya geri ödeme umidini makul bir şekilde taşımayan fakir bir insanın borçlanma talebinde bulunmasını, dürüstlikle bağdaştıramaz. Bu koşullar altında borçlanma bir tür hırsızlık olmaktadır. Fakirin borçlanma koşullarını irdeleyip böyle bir kanaate vardıktan sonra, Baxter, ödünç alınan sermaye kapsamında işletmelerdeki finansman sorunlarıyla ilgilenmiştir. İşletmelere verilen borçlarda riskin, şahsa verilen borçlara nispetle çok daha az olduğu,geri ödemenin asla zararla ya da iflasa yol açmayacağı sonucuna vardığı için, teşebbüslere verilen borcun meşru olduğu kanaatini edinmiştir. İşletmelerin ticari borçlanmasını engelleyen veya haksız bulan, hiç bir ahlaki itiraz nedeni görülmemektedir. Her şeye rağmen,iş dünyasında faal olan bütün teşebbüsler, bir ölçüde de zarara uğrama riskini taşıdıklarından,bu olasılığın doğal olarak dikkate alınması,borç alanın bulunduğu koşullar hakkında alacaklı kimseyi bilgilendirmesi veya en azından borç para verenin uyanık kalması gerekmektedir. Bundan sonra Baxter,çeşitli yönleriyle birbirleriyle benzerlik taşımayan farklı durumlarla ilgili olarak varsayımlarda bulunmuş, borçlanan kimsenin geri ödeyemediği hallerde nelerin yapılmaması gerektiği konusunda görüşler ileri sürmüştür.”* (MacArthur K. W. , 1936 ; 43) Alınan borcun geri ödenmesi yükümlülüğü kesinlik taşıdığından geri ödemeyle ilgili taahhütlerini yerine getirmekten kaçınan bir kimseye karşı alacaklının bu parayı tahsil edebilmesi için her şeyi yapmaya hakkı olduğunu belirttikten sonra, borç alan kimsenin kendi finansal konumu hakkında alacaklısına tam bir bilgilendirmede bulunmasının öneminden söz etmiştir.

Borçlunun ödeme takatini de dikkate olan bir ödeme programının kredi açan kimsenin iradesine göre fakat ahlaki bakış açısını da hiç ihmal etmeden yeniden düzenlemesini savunmuştur. Borçlanmayla ilgili verilen taahhütlerin, konulan rehinlerin veya ödenileceğine dair içilen yeminlerin,yapılan ipoteklerin, tamamıyla yasal olduğu sonucuna varılmıştır. (MacArthur K. W. , 1936 ; 48) Ancak,fakir insanın kendi yaşamı için gerekli olan veya geçimini sağlamada kullandığı aletlerinin ya da elbiselerinin rehin alınması ahlaki görülmemiştir. Bu konuda, *'değirmeni yahut üst taşıyı kimse rehin almayacaktır; çünkü adamın hayatını rehin alıyor. Komşuna bir şeyi ödünç verdiğin zaman,onun rehinini almak için evine girmeyeceksin. Dışarıda duracaksın ve kendisine ödünç verdiğin adam,rehini sana dışarıya çıkaracak. Eğer o adam düşkünse,onun rehini ile yatmayacaksın,güneş battığı zaman rehinini mutlaka kendisine geri vereceksin.'* (Hall E. , 1947 ;

183), ifadesi esas alınmıştır. R.Baxter, borç alıp vermede fazla ödemenin tefecilik sayılıp sayılmayacağı, alınan faizin dinen uygun olup olmadığı konularıyla da ilgilenmiştir. “*Faiz karşılığı borçlanma, alınan borçtan daha fazla yapılan her ödeme tefecilik midir veya kanuna uygun mudur? Baxter, tefeciliği, borç verilen paradan dolayı alınan her ilave miktar veya sağlanan her fazla kazanç olarak tanımlamıştır. Tefecilik demek olan bu fazladan yapılan her ödemenin bazen yasaya uygun olduğunu, bazen de aykırı düşüğünü açıkça belirtmiştir.*” (Hall E. , 1947 ; 194)

Baxter, Yeni Ahit hukukunda tefeciliğe karşı her hangi bir kesin ifadenin olmadığını, bu anlamda Musa'nın yasasında açık hükümlere rastlanıldığı halde, bunun da hristiyanlar tarafından uygulanmadığını, söylemektedir. “*Baxter, aldığı bu fazlalıktan dolayı, merhamet ve adalet duygularını incitici bir davranış içine girmediğinden emin olan bir kimse, kesin olarak tefecilik günahını işlemiş sayılmamalıdır, demektir. Tefecilik, iki tarafın gönüllü olarak arasında bağitlanan sözleşmeye rağmen, bir diğerine baskı uygular ve elindeki gasp etme emelini güderse ortaya çıkmaya başlar, günahkarlık işte o zaman kendini gösterir. Belirli bir faiz oranı üzerinden borçlanılan paradan, merhamet yadsınmamışsa, serbestçe borç alınıp verilebilir. Borçlanan kişinin bu parayı kesinlikle ödeyemez bir duruma düşmesine rağmen, merhametsiz ve bağışlanamaz bir tutum sergileyen alacaklı bir kimse, tamahkarlık günahını taşıyor olacaktır. Bu harislik emeli içinde istediği faiz oranının yüksekliği, o denli yüksektir ki, borçlanan kişi kendi gayretiyle bu parayı geri ödeyemez bir hale düşmektedir, fakirliğe uğrama tehlikesiyle karşı karşıya gelmiştir. Borç alan kimse, ana paranın ya da faizin ödenmesinde alacaklının gösterdiği katı ve merhametsiz tutum nedeniyle, mülkünü kaybetme sonucuna karşı tahammül göstermelidir.*” (Hall E. , 1947 ; 203)

Nihayet, tefecilik, alacaklıya gereğinden fazla kazanç sağladığı veya borçlunun mülküne el koyma fırsatını verdiği için yasa dışı sayılmalıdır. “*Borçlanma işlemi, borçlunun kazanç sağlaması veya mülkünü yitirmesi hallerini dikkate almadan, fakire mi verildiği veya zengininin iş fırsatlarını mı genişlettiği konusunu irdelemeden, tefeciliktir ya da değildir şeklinde bir yargıya kapılmamalıdır. Ancak, adalete ve merhamete aykırı gelen hiç bir borç bağı da, sözleşmeyle bağitlanmamalıdır. Tefecilik konusundan sonra, Baxter, kiracılıkla, kullanım süresi ve tahliye gibi konular üzerinde durmuştur. Kira sorunuyla ilgili olarak, Baxter, farklı kiracı sınıflar arasında bir ayırmda bulunmuştur. Şayet mülk sahibi kimsenin biraz da olsa şansı varsa, araziye gelenekçe belirlenmiş düşük fiyatta ısrar eden biri yoksa, kira arazinin değerine uygun bir şekilde yüksek tutulabilir. Şayet kişi toprak üzerinde eski kiracı durumundaysa, geleneğe göre veya başka*

esaslara bağlı kalınarak kira belirleniyorsa, verilen kira öncesinden pek farklı olmaktadır.” (George C.H. , 1959 ; 84)

Daha önceden verilen kiranın artık çok düşük gelmesi durumunda kiralar yükseltilmekte; arazi ıslah edilerek bereketli kılınmışsa, paranın değeri fark edilir ölçüde düşme eğilimini göstermekteyse, nüfus artışının yoğunluk kazanmasıyla birlikte toprağın değeri de hissedilir ölçüde artmışsa, kiralardaki yükselmeler kaçınılmaz olmaktadır. Toprağın bereketliliğindeki çeşitliliğinden ve farklı yıllardaki hasadın farklılığından kaynaklanan toprağın pazar fiyatındaki değişimleri, Baxter, meşru görmektedir.

3. John BUNYAN (1628-1688)

Püritan bakış açısının en tipik örneğini fikirleriyle oluşturan John Bunyan, kırsal kesimin kültür birikiminden beslenerek yetişmiş bir vaizdi. *“Bunyan, 'Mr.Badman'ın Yaşamı ve Ölümü’, isimli kitabında,iş hayatındaki bazı iffetsiz hileleri gözler önüne sermek istemiş, özellikle de rehin ya da ipotek karşılığı borç para veren tefecileri şiddetle yermiştir. Saticının, ürününü mümkün olabilen en yüksek fiyatla satabileceğine hakkı olduğunu savunan fikirle çok yakından ilgilenmiştir. Saticının her zaman ürününe en yüksek fiyatı istemiş olmasını, müşterinin koyu cehaleti veya şiddetli gereksinimi halinde olanaklı olabileceği için, adalete uygun bulmamaktadır. Yüksek fiyat istemi,merhamet ile adaletin olduğu kadar bir altın kural olarak komşuluk hakkının yadsınmasına da yol açmaktadır. Yüksek fiyat, dini temeller bakımından hatalıdır, Tanrının şanı anlayışına karşı suç işlenmektedir, yargılanma günü hiçe sayılmaktadır.” (Selberg W.U. , 1977 ; 337)*

4. Richard STEELE (1629-1692),

Kilise karşıtı vaazlarıyla dikkatleri çeken Richard Steele 'Esnaf Mesleği' isimli kitabında; sağduyu, nezaket, çalışkanlık, dakiklik, adalete uygunluk, dürüstlük, hoşnutluk ve dindarlık gibi konuları irdelemiştir. *“Ticaretin adalete uygunluğu konusuyula ilgilenirken adaleti, dürüstlikle belirlenmiş fiyat ve uygun kar olarak değerlendirmiş;bunun kesin olarak saptanmasında da çoğunlukla zorluklarla karşılaşmıştır. Satış fiyatı ile alış fiyatı arasında öyle çok fazla bir farkın olmaması gerektiğinde ısrar etmiş,ürünün fiyatı çok pahalı ya da özellikle çok ucuz olması halinde dahi esnafın fazla bir kar payı yüklememesinin önemini belirtmiştir.” (Hall E. , 1947 ; 304)*

Piyasa fiyatı ne olursa olsun,yeni ürünü almadan,önceden alınmış ürünü eski fiyattan satılmasını şart koşmuştur. “Eskiden alınmış bir ürünün,yeni alış fiyatına göre satılmasına karşı çıkmıştır. Ayrıca,eskiden daha yüksek kazanç sağladığı bir malın,piyasadaki fiyatlarının değişiklik göstermesi ve düşmesi durumunda, ucuza satması gerektiğini belirtmiştir. Malların fiyatları sürekli iniş ve çıkış halindeyken,bir shilling geçen aya göre daha fazla ürün satın alabilirken; ürünün fiyatını beklenmedik ölçüde yükseltilmesine,bir shillinglik bir malı altı shillinge satışa çıkarılmasına karşı çıkmıştır. Piyasa fiyatının,o ürünü yeniden alış da sağlayan ve ailesinin geçinmesini de olanaklı kılan yeterli bir karı içermesi gerektiğini savunmuştur. İnsanın sorumlulukları değiştikçe, sattığı bir ürünün gerisini daha yüksek fiyatla alır hale geldikçe; daha yüksek fiyatı istemek de zorunlu olmaktadır.” (Selberg W.U. , 1977 ; 18)

Fiyat yükselişlerinin nedenini,büyük ölçüde ürün alış fiyatındaki yükselişlerde gören R. Steele, öncekilerin ısrarla savundukları değerine eşit fiyat anlayışı içinde ücret ve fiyatların dondurulması önlemini uygulamak istememiş de değildir. “Her hangi bir değer teorisi önermeksizin, Steele, fiyatların sabitleştirilmesi yöntemini tek ve adil bir yol olarak görerek bu altın kurala el atmış, bir başka kimsenin zorunlu halinden yararlanılarak menfaat sağlanılmasına böylece karşı çıkmış,bir başka kimsenin bilgisizliğinden yararlanılmasını doğru bulmamıştır. Çalıntı malların alış verişleriyle de yakından ilgilenmiş, esnafa,yaptığı anlaşmalarda onurlu yoldan ayrılmamasını, hatalı alış verişlere yönelmemesini,tavsiye etmiştir.” (Hall E. , 1947 ; 271)

Steele, pek çok konuda Baxter’in düşünceleriyle uyuşmuş bir haldedir. “Esnaf daima dürüst olmalıdır, çalıntı olduğunu bile bile bir malı çok ucuza kapatmamalıdır, yalan konuşmamalı, malını gereksiz yere övmemeli, konuşmasıyla müşteriye iknaya çalışmamalı, gerçeğin dışına da çıkmamalıdır. Pazar fiyatı, genel olarak, en emin ve en hatasız bir kuraldır. Özel bir kişinin heveslerini ve yanlış emellerini kırmanın en emin yolu, piyasa fiyatınca belirlenen miktarın kabul edilmesidir. Müşterinin piyasada oluşan fiyatı kabul etmesini,buna uygun şekilde fiyatın değişmesini yasal görmüşlerdir. Baxter ve Steele, iş ortamı ve piyasa koşullarını dikkate alan,işlerin ahlaki tutumunu makul bir şekilde kendisine rehber edinen bir kimsenin davranışlarını haklı ve yeterli bulmuşlardır.” (Hall E. , 1947 ; 276)

5. Daniel DEFOE (1660-1731)

Presbiteryan papazı olarak yetiştirilmiş olmasına rağmen,ticarete atılan Daniel Defoe , çeşitli malların alım ile satımıyla uğraşmış,iflaslara uğramış ve yüksek kazançlara ulaşmıştır. Yazıları büyük halk kitleleri

tarafından rağbet bulan,ekonomiyle ilgili konularda da çok ilginç yorumlarda bulunan bir diğer kilise karşıtı, Daniel Defoe, esas olarak roman yazarı olarak tanınmıştır. “Baxter ve Steele gibi önemli kilise karşıtlarına pek benzemeyen düşüncelere sahip bulunan Daniel Defoe'ye,burada özel bir önem verilmiş olmasının nedeni; kendisinin işle uzun yıllar uğraşmış olması, dinsel bakış açısı ile on yedinci asır püritan ekonomik hayatı arasında doğrudan bir bağ kurması sonucunda sonraki dönemlerde kilise karşıtlarının dünyaya yönelik tutumlarını etkilemiştir. Defoe'in pek çok şekilde dindar bir yorumcu olarak kaldığı, ekonomik düşünceler ile uygulamaların dinsel ve ahlaki bakış açılarını ön plana çıkartmış olduğu, yazılarında dinsel bir maksat taşımadığı halde yorumlarıyla büyük etkide bulunduğu,bir gerçektir. Defoe, zamanın ussal kullanımının önemini çok ciddi bir şekilde öğretme emelini taşıyan ahlakçılarla tamamıyla uyuşmuş bir haldedir. Eğer yaşanan bir ana dahi geri dönülemiyorsa, vakti boşa harcamak demek onu kötüye kullanmak demektir. Zamanın doğru kullanılmasında, dikkate alınması gereken üç tane maksadı bulunmaktadır; doğal zorunluluklar, gelecekteki yaşamı ve kurtuluşu sağlayan dinsel görevler, bu günkü yaşam demek olan iş ve meslek uğraşısının zorunlu kıldığı görevlerdir. Dinsel görevlerini yerine getirmek için,iş yerlerini terk etmek zorunda değillerdir, buldukları yerlerde dahi bunlar yerine getirilebilmektedir.” (Schneider H.W. , 1982 ; 69)

Esnafa verdiği öğütlerde,işinde başarısızlığa uğramış bir kimsenin iflasa gitmesinde bir sakınca görmemektedir. “İşinde zarara uğrayan bir kimsenin, iflasa gitmeyi geciktirmesinin hiç bir anlamı bulunmamaktadır. Zarar içinde kaldığını fark ettiğinde,şansın gülmesi kuşku dolu olduğunda; zamanı denetim altına almayı, o işten vazgeçmesini tavsiye ederim. Böylece,dürüst ve onurlu olarak tanınmış ününün,işlerin kötüye gittiğinde dahi korumuş olacak;bazı kimseler sana gönüllü olarak ve sadece yardım etmek bahanesiyle daha geniş miktarda kredi açmaya hazır ve istekli görünseler bile,gereksiz yere daha iyi koşullardaki borçlanmaya yaklaşmayacaksın.” (Schneider H.W. , 1982 ; 72)

Yapıtının bir başka yerinde, Defoe, bir araştırma mahkemesinin kurulmasını önererek, işinden bunalan insanlara yardımcı olunmasını da istemiştir. “Bu mahkemenin üyeleri, müracaat eden kimsenin sahip olduğu mülküne ve eşyalarına görevlisini göndermekte, muhasebe kayıtları konusunda yardımda bulunmaktaydı. Çıkarılan bu bilançoya göre,iflasa sürüklenmiş bir faaliyet konusu olursa, mal varlığının doğru ve kesin bir hesabını çıkartmakta, gerçek ve kişisel serveti tamamıyla dikkate alınmakta,bu görevliler hesabı doğrulamakta, mal varlığının en az yüzde beşinin geri dönmesini garanti ederek tüm borçlarını ödeme

yükümlülüğünden kurtarmakta,kalan yüzde doksan beşi alacaklılar arasında uygun bir şekilde dağıtımını yapabilmekteydiler.” (Jeremy D.J. , 1988 ; 55)

Defoe, iş ahlakı konusuyla da yakından ilgilenmiştir. “*Onurlu bir adam, dürüst bir iş adamı olarak farklılığını ve seçkinliğini daima kanıtlamak zorundadır. Gerçekten de bir iş adamının onurluluğu, dürüstlüğüne ve taahhütlerini zamanında yerine getirebilmesine bağlıdır. Fiyatla ilgili konuda, Defoe, Baxter’in görüşlerini biraz daha ileri boyutta savunmuş, karşıtlarını alaya almaktan da hiç çekinmemiştir. Gerçek ticarette benimsenilen yüksek fiyatta tüm sorumluluk satıcıdan kaynaklanmamaktadır. Alış veriş sırasında, alıcı, satıcıya böyle bir fırsatı gönüllü olarak sunmaktadır. Alıcı kimseler,alış verişte en kötü uygulamanın iradeleri üzerinde baskı kurmak ve dışardan müdahale etmek olduğunu öne sürerek, ürünün gerçek değerini bunu talep eden kendilerinden daha iyi kimsenin kavrayamayacağını savunmuşlardır. Ticaret yapan kişilerin, satıcı oldukları ölçüde alıcı durumunda da kaldıkları gerçeği pek kavranılmamaktadır.” (Simpson A. , 1955 ; 102)*

Defoe’ye göre, ticaretle ilgilenen bir kimse için, mesleğinin gerektirdiği şekilde aklını ve elini sıkı bir disiplin içinde kullanmaktan başka bir yol yoktur, işinin zahmetlerine katlanmak kendisinin mesleki görevi haline gelmiştir. “*Defoe, üç farklı nedenden dolayı, her hangi bir ortodoks püritana göre,çok şiddetli bir şekilde zevkçiliğe karşı çıkmıştır. Zevkler ve eğlenceler, oyunlar ve bahisler; bu dünyanın kötülükleri ve günahkarlıklarıdır. Defoe, din üzerine kurulmuş bir ahlak anlayışının,iş hayatına hakim olması gerektiğini ısrarla savunmuş bir kişidir. Ekonomistler de,ahlaki yargılar üzerinde odaklaşarak, uzun dönemde kişi davranışlarına tesir eden eğilimlere gereken önemi vermek zorundadırlar. İçinde bulunulan koşullar ahlaki sayılmayan bir tutuma yönlendirmekteyse, ekonomik yaşamın bundan olumsuzca etkilenmemesi, asla düşünülemez. Bu nedenle, iş ahlakına sahip olan bir kimse,ancak işindeki geleceğini ve şansını kaybetmeksizin ruhunu koruyabilir ve kurtarabilir.” (Simpson A. , 1955 ; 106)*

6. John WESLEY (1703-1791)

Kilise karşıtları hareketi içinde püritan kültürünün oluşmasında, Richard Baxter’dan sonra ve onu da aşacak kapsamda en büyük etkiyi John Wesley gerçekleştirmiştir. “*Baxter ve Wesley’in her ikisi de,sistematik düşünme yeteneğine sahip kimselerdi, düşünceleriyle de özellikle çeşitli ekonomik konular üzerinde odaklaşmışlardır. Ancak Wesley, ekonomik düşüncelerini Baxter’e göre büyük ölçüde yargılarından uzak tutmuş, kesin ilahiyat fikirleri üzerinde odaklaşabilmiş olduğundan, gerçekleşen*

değişimden en az derecede sorumlu olmuştur. Açıkça ifade etmiş olmasa dahi, Baxter, bu kusurlu dünyanın kaçınılmazlığı içinde uzlaşının sağlanması gerektiğini kabul etmiş bir haldeydi. Defoe, bu uzlaşının sağlanmasında belki de daha ileri gitmiş,iş hayatının ahlaki geçerliliğini açıkça öne sürmüştü. İçinde yaşanan ortamlar ve gerçekler, her ne pahasına olursa olsun,değişime uğramıştı ve değişmese de devam etmekteydi.” (Tuttle R.G. , 1978 ; 17)

Örgütlenme ve yönetme konularında oportünist yaklaşımlar, Wesley'in ilkeciliğiyle çok hoşgörüsüz bir eğilim halini almıştır. Büyük metodistlerin ekonomik görüşlerinin sistematik ifadesine en yakın yaklaşım, dağdaki vaazın yorumunda sezinlenebilir. “Zengin bir adamın bir kahyası vardı. Efendisine malını israf ediyor diye şikayet ettiler. Efendi, artık sen kahyalık edemezsin,dedi. Kahya, kahyalıktan çıkarıldığım zaman, beni evlerine kabul etsinler diye ne yapacağımı buldum, diye düşündü. Efendisine borçlu olanlardan her birini çağırdı;efendime ne kadar borçlusun, yüz bat zeytin yağı;kahya ona,al senedini, çabuk oturup elli yaz,dedi. Efendisi sadakatsiz kahyayı methetti, çünkü akılcıca davranmıştı; bu zamanın oğulları kendi nesline karşı nurun oğullarından daha akıllıdır. Haksızlık mammonu ile kendinize dostlar edinin de, o tükendiği zaman, sizi ebedi meskenlere kabul etsinler. En azda sadık olan çokta dahi sadıktır;en azda sadakatsiz olan çokta dahi sadakatsizdir. İmdi, haksız mammonda sadık olmadığınız halde, gerçek serveti size kim emniyet eder? Başkasının şeylerinde sadık olmadığınız halde, kendinizin olanı size kim verir? Hiç bir hizmetçi iki efendiye birden hizmet edemez; çünkü ya birinden nefret eder ötekini sever; yahut birini tutar ötekini hor görür. Siz,hem Tanrıya ve hem de mammona birden hizmet edemezsiniz. Ferisiler, parayı severler,insanların gözünde kendilerini suçsuz çıkarırlar; fakat Tanrı onların yüreklerini bilir; çünkü insanlar arasında iyi olan şey, Tanrı için iğrençtir.” (Tuttle R.G. , 1978 ; 49)

John Wesley, spekülasyon hareketlerine girişerek yüksek kazançlar sağlanmasına karşı çıkmış olmadığı halde; gereksiz yere mülkün satış yoluyla el değiştirmesini, mülkün satılarak mirasçılarının yoksun bırakılmasını asla onaylamış değildi. “Çok özel koşullar bunu zorunlu kılmaktaysa, imanlı bir Tanrı mutemedi, evlerini ve arazilerini satmak veya sermayelerini tüketerek geleceğini mahvetmemeli; Tanrı emaneti bu mülk veya servetin daima arttırılması, çoğaltılması arzu edilmeli, kibirlilik içindeki lüks hayatını devamlı kılmak emeliyle geçmişten aktarılan mülkün satılmasını asla düşünmemelidir. Efendinin ellerindeki bu mülkü, kendi iyeliği müddetince akılcıca ve bilgece niyetlerle, bütün olarak iyi kullanmasını ve elde tutmasını bilmelidir. Demektedir ki, Tanrı takdiri,

yalnızca mülkün ve servetin kişiler arasındaki dağıtımında değil, özellikle gayret gösterilerek arttırılmasında ve korunmasında da kendisini göstermektedir.” (Jeremy D.J. , 1988 ; 91)

Wesley’in bu ifadesiyle, kazanabildiğin kadar kazan,biriktirebildiğin kadar biriktir, verebildiğin kadar da ver ifadeleri arasında açıkça bir bağlantı kurulmak istenmiştir. “*Dağdaki vaaz serisinin sekizinci vaazında, Wesley, paranın ussal kullanımının gerekliliği konusunu ele almıştır. Bu vaazın giriş kısmında Wesley, mammon kelimesini zenginlikler ya da doğrudan doğruya para anlamında yorumlamış, paranın adaletsizce elde ediliş biçiminden dolayı dürüstlükten sapılmış olduğunu vurgulamıştır. Kişi ekonomik etkinliğinde ne kadar başarılı ve bol kazançlı olursa olsun, bir fakir gibi sade ve gösterişsiz yaşamasında, edindikleriyle asla yetinmeyip sürekli sıkı çalışmasında ısrar etmiştir. Paranın dürüstlük içinde elde edilmesini, doğru şekilde kullanılmasını kabul etmiş olmakla Wesley; kötülüklerin ve günahkarlıkların paradan kaynaklandığına dair geçmişin kaygılarından tamamıyla uzak kalmış olduğu gibi, en büyük iyiliğin sağlanmasına paranın aracılık edebileceğini de benimsemiş, bir vaizdir.” (Tuttle R.G. , 1978 ; 56)*

Para sayesinde karlı iş olanaklarına kavuşulur ve daha çok kimseye meşru geçim yolu sunulursa; hırsızlık, fahişelik vs., gibi insan onurunu hiçe sayan ve ayaklar altına alan kötü yaşamın bütün tarzlarının kendiliğinden ortadan kalkacağına, inanmıştır. “*Wesley, Tanrının çocuklarının elleri, açlık için yemek yapmış, susuzluğu gidermek için su çıkartmış, çıplaklıktan korumak için elbise dikmiştir; dul kadına eş olmuş, babasına babalık etmiş, köre göz olmuş, topala ise ayak olmuştur; ayrıca, ölümün kapılarında daha yukarı çıkartmıştır. Büyük bir güç olarak para, doğru bir şekilde kullanılması durumunda, bütün bu iyi işlerin olmasını mümkün kılmaktadır.*

Para, iyiliğin aracı haline geldiğinden, hatta olmazı bile mümkün kıldığından, kötülüklerin kaynağı paradır diye nitelendirilerek verimsiz değersiz görünen para hakkındaki olumsuz yargılara da bir son verilmiştir. Kazan, kazanabildiğin kadar. Daha çok kazanma emeline yalnızca izin verilmemiştir, imanlı bir kimsenin daha çok kazanması zorunluluğuna işaret edilmiştir. Her şeye rağmen, insan yaşamı paradan çok daha da önemli olduğundan, servetin elde ediliş şekli hayatı tehlikeye düşürmemeli veya sağlığı asla bozmamalıdır. Bundan dolayı da, hiç bir kişi, sağlıksız bir işle uğraşmamalı, işinde yaşamını asla tehlikeye atmamalıdır. Belki hepsinden önemlisi, işinde Tanrı iradesini yerine getirme azminde olacağı için; haksızlığa veya onursuzluğa asla meyletmemeli, haram kazanç veya hilekarlığa kesinlikle kapılmamalıdır.” (Jeremy D.J. , 1988 ; 95)

Wesley'e göre, kaçakçılık gibi günahkarlığın izini taşıyan bir uğraşı içine asla girmemeli, dürüst olmayan yollardan para kazanma yoluna gidilmemeli, hırsızlık ya da fahişelik gibi dinin günah saydığı fiillerle para elde edilmeye kalkışılmamalıdır. *“Bir başka kişiye ekonomik bakımdan zarar veren hiç bir iş uğraşısı, yasal kabul edilmemelidir. Bundan dolayı, ülkedeki yasaların yasakladıkları bir düzeyde faiz karşılığı borç verilmemelidir. Wesley, rehin ya da ipotek karşılığı tefeciliği, kesin olarak yasaklamıştır. Mallar, piyasada oluşan fiyatların altında satılmamalı, ticarete satıcı dahil hiç bir kimse zarara uğratılmamalı; hizmetçiler ve işçiler hiç bir şekilde kandırılmamalı, aza ikna edilmeye çalışılmamalıdır. Fiziksel olarak bir başka iş yerini rahatsız eden hiç bir uğraşı yasal değildir. Kişinin daima bilinçli ve öz denetimli olmasını engelleyen alkollü içecek imalatı, insana bu yönüyle zarar verdiği için,yasa dışı sayılmalıdır. Benzeri nedenlerden dolayı, insana şifa olmanın ötesinde zararlı emellerle kullanılacaklarsa; cerrahlık, eczacılık ve hekimlik kınanmaktan çekinilmemiştir. İnsanın ruhuna ve bedenine zarar veren bir işle uğraşmanın haklı görülür tarafı bulunmamaktadır. İnsana zarar vermeyen ve günahkarlık içine de girilmeyen mesleklerde faaliyet göstermek,serbest kılınmış; böyle bir uğraşı içinde sebatla dakik olarak çalışması övülmüş,kazanabildiği kadar kazanmasına izin verilmiş ve buna teşvik edilmiştir.”* (Jeremy D.J. , 1988 ; 102)

Wesley, paranın edinilmesi ve kullanılmasıyla ilgili bu vaazına,dünyevi işinde hristiyan bir girişimcinin çok daha verimli olması gerektiği hakkındaki vurgusuyla son vermektedir. J.Wesley,işinin geleceğinin ve gelişmesinin planlanmasında bütün zihinsel güçlerinin kullanılmasını, alışılmış olmaları nedeniyle eski yöntemlerin tamamıyla terk edilmesini, ısrarla istemektedir. *“Hristiyan bir iş adamının elleriyle gördüğü işi geliştirmemiş olmasından, verimliliği arttırıcı yeni yolları denememiş bulunmasından daha utanç verici bir hal bulunmaktadır. Sürekli olarak öğrenmek zorundasınız, çevrenizdeki insanların bilgi ve deneyimlerinden yararlanmalısınız, kendinize özgü tecrübelerinizi devamlı şekilde geliştirmelisiniz. Bu gününüz,dünden daha bilgili ve daha bilinçli olmak zorundadır. J.Wesley'in parayla ilgili olarak düşünmesi, kısaca,kazanabildiğin kadar kazan, biriktirebildiğin kadar biriktir,verebildiğin kadar da ver ilkeleriyle açıklanmaktadır. Biriktirebildiğin kadar biriktir ilkesi, parayı boşa harcıyıp israf etmek ve gereksiz yere harcamada bulunma, uyarısıyla açıklanabilir. Zevk ve eğlencelere, oyun ve bahislere harcanan paralar,bu anlamda, israftır ve ziyankarlaktır.”* (Jeremy D.J. , 1988 ; 97)

Özellikle de, ihtiyacı aşan yiyecek alımı, pahalı elbiselerin diktirilmesi, ziynet eşyalarının takınılması, pahalı mobilyaların odalarda sergilenmesi, bahçenin pahalı bitkilerle donatılması, hep israf ve ziyankarlık olarak görülmüştür. “Aynı şekilde, pahalı sanat çalışmalarının ve ender kitapların toplanması, lüks bir hayat sürülmesi savurganlıktır. Para, kesinlikle, gururu okşayıcı ve gösteriş yapıcı harcamalarda kullanılmamalıdır. Aileler, çocuklarına ihtiyaçlarının ötesinde bir giyim ve yiyecek harcamasında bulunmamalıdır. Paranın kullanılmasıyla ilgili olarak sağlanılan, verebildiğin kadar ver, sözü; hayır işleriyle birlikte, paranın bankaya yatırılarak bir faiz geliri elde edilmesini ifade etmektedir. Verebildiğin kadar ver, Wesley, paranın bankaya yatırılarak iş imkanlarının genişletilmesinde kullanılmasını, paranın çömlek içine konularak toprağa gömülmesinden ya da vazgeçilmiş olunmasından tamamıyla farklı sonuçlara yol açtığını kabul etmektedir. Ancak, inanan her insanın kendisini Tanrının bir mutemediymiş gibi hissetmesinin gerekliliğine işaret ederek, bu göreve uygun davranılmasını önemle belirtmiştir. Tanrı hangi servetin nerede ve nasıl kullanılacağını en açık sözlerle bildirmiştir. İmanlı bir mutemet, parasını; kendi yaşamını devam ettirmek için, karısı ve çocuklarının geçimini sağlamak için, evde kalan hizmetçilerin ve diğer çalışanların yaşamlarını sürdürmeleri için kullanmak zorundadır.” (Horton D. , 1948 ; 291)

Eğer fazladan bir paraya sahip olursan, insanlara karşı iyi bir muamelede bulunmak için bir fırsata sahip olmuş olursun. Harcamasının ahlaki içeriğinden kuşkulu olan bir kimse, bir mutemet nasıl davranmak zorundaydı öylece hareket etmeli, kutsal kitabın emirlerini aklından hiç çıkartmamalı, harcamasıyla Tanrıya yönelik özveride bulunduğunu kanıtlamalı, kıyamet günü yeniden dirilişte bu özverili halinin karşılığını göreceğini ve ödülünü alacağını asla unutmamalıdır. “Tanrıya yönelik verilecek paranın onda bir, üçte bir, yarısı gibi bir miktarı öne sürmemekte, tamamının Tanrıya adanmış olmasında ısrar etmektedir. Paradan kurtulunması gerektiğini vaaz etmekte, asla tembellik edilmemesinde ısrar etmektedir. Daha fazla zamanınızı boşa harcamayın, aç gözlü ve haris davranmayınız, aldığınız her nefesteki ömürde verimli ve yararlı olunuz, Tanrı ömrünüzü iyi kullanacağınız konusunda size güven beslemektedir.” (Tuttle R.G. , 1978 ; 216)

J.Wesley, sermaye birikimi üzerinde önemle durmuş bir kimsedir. Dağdaki vaazla ilgili olarak, Wesley’in kendisinin verdiği vaazlarında, şunları söylemiştir : “Gizlide gören baba sana ödeyecektir. Yeryüzünde kendinize hazineler biriktirmeyin ki, orada güve ve pas yiyip bozar, orada hırsızlar delip girerler ve çalarlar. Fakat kendinize göklerde hazineler

biriktirin ki,orada ne güve ve ne de pas yiyip bozar,hırsızlar orada ne delerler ne de çalarlar. Çünkü hazinen nerede ise yüreğin de orada olacaktır. Bedenin ışığı gözdür,o halde gözün saf olursa,bütün bedenin de aynı olur. Hiç kimse iki efendiye birden kulluk edemez;çünkü ya birinden nefret eder ve ötekini sever,yahut da birini tutar ötekini hor görür. Siz,hem Tanrıya ve hem de mammona kulluk edemezsiniz Bunun için size diyorum,ne yiyeceksiniz yahut ne içeceksiniz diye hayatınız için;ne giyeceksiniz diye bedeniniz için kaygı çekmeyin. Hayat yiyecekten ve beden giyecekten daha üstün değil midir? Matta'daki ifadeler gayet açıktır, bir kimsenin kendi ev halkının gereksinimleri üzerindeki iyeliğinden ve mallarından vazgeçmesi emri verilmektedir.” (Tuttle R.G. , 1978 ; 247)

Oysa Wesley, sermaye birikimi olmaksızın, bir işin başarıya ulaşamayacağını gayet farkındadır. *“Wesley, işletme sermayesinin yeterli düzeyde olmasının önemini kavramış,işteki başarı için sermaye birikiminin gerekliliğini kabul etmiştir. Wesley, günlük işlerimizi başarıyla devam ettirmek zorundayız,bize bağlı olarak yaşayan kişilerin gereksinimlerini yeterli düzeyde karşılamak mecburiyetindeyiz, demektedir.”* (Robertson H.M. , 1933 ; 117) ,

Bu vaaz,en yüksek noktasına,zenginlere karşı acımasızca bir uyarıda demek olan bir yakarıyla ulaşmaktadır. *“Hemen yakınında daha büyük bir güçlük seni beklemektedir. Ölüme doğru koşmaktasın,ölüm kapının ardında seni beklemektedir. Ancak Wesley'in sağduyulu yaklaşımı, insanın kendi tamahkarlığının veya harisliğinin bir sonucu olarak zenginleşmediği, Tanrının takdiri böyle olduğu için daha çok kazanç ve servete nail olduğuydu. Gerçekte,ben kazandım yine ben harcarım diyerek servetini heba eden ve savurganlıkta bulunan bir kimse, Wesley'e göre,Tanrı mülkünü soyuyor ve talan ediyor demektir. Tanrı mülkünü yağma eden bir kimse de, fakirlere karşı sorumluluğunu yerine getirmiyor demektir.”* (Jeremy D.J. , 1988 ; 108)

7. SONUÇ

İngiltere'de 1650 ile 1800 yıllarını kapsayan yaklaşık yüz elli yıllık dönem boyunca, daha çok bireysel bir içerik kazanan dinsel yapı, hızlı ekonomik kalkınmaya uyum sağlama başarısını göstermiştir. Bir taraftan, feodalizmin çöküşü ve kentlerin gelişmesi sürecinde oluşan burjuva sınıfı, kendi içinden yoğun sermaye birikiminin tesiriyle kapitalist bir zümreyi yükseltirken; diğer taraftan da, feodalite dönemlerinden miras kalan dogmaya dayalı yaşama tarzı ve ibadet anlayışı temelinden değişime uğramaya başlamıştır. Geçmişin vahye dayalı, diğerkâmlığı ve kardeşliği esas alan toplumsal ilişkilerde, adil fiyat üzerinde biçimlendirilen ekonomik

hayat, zorunlu kıldığı narh rejimiyle ve faiz yasağıyla, artık ekonomik ilerlemenin önünde çok ciddi bir zihniyet engelini oluşturmaya başlamıştır. Böyle bir ortamda, ibadeti kilisenin dışına ve insanların arasına taşımayı başarmış olan kilise karşıtları arasından, ekonomik kazancı ve mesleki başarıyı seçilmişliğin işareti veya kanıtı olarak kabul eden dinsel rasyonalistlerin öne çıkması mümkün değildi.

Üretim maliyeti sınırlamasına dayanan ve Thomas Aquinas tarafından geliştirilen adil fiyat kuramı karşısında, alıcı ve satıcının kişisel tercih ve pazarlık hakkına serbestlik getiren uygun fiyat kavramını çıkarmış olan, vaazlarındaki ikna kudretleriyle serbest piyasa mekanizmasına çıkan ekonomik ilişkiler ağını insanlara benimsettirmiş olan bu rahipler, rasyonelleşen iktisadi faaliyetlere uygun olarak dinin içeriğinin de ussallaşmasını sağlamışlardır. Artık ticaret kârı, tıpkı bir ücretli işçi gayreti gibi değerlendirilen tüccarın çabasının bir karşılığı olmaktan çıkıyor, adil fiyat kuramıyla sınırlandırılan üretim maliyetinin bir unsuru olarak belirlenmekten kurtuluyor, aşırı kazancı veya zararı da kapsayan bir bakiye sonucuna ulaşıyor, kısacası arz talep koşullarına göre belirlenebilme serbestisine kavuşuyordu. Arz talep koşullarının egemen olduğu, dolayısıyla bireysel pazarlık imkanlarının öncelik kazandığı bu yeni ekonomik yapının, dinen uygun görülmesi, rasyonel ekonomik faaliyetin kurumsallaşmasını sağlayan toplumsal değişimin tamamlanması açısından kaçınılmaz olmuştur.

Alıcı ve satıcı istemine dayanan bu yeni yapının, dinsel rasyonalistler tarafından benimsenmesi, borçlanmalarda ekonomik menfaatlerin korunması gerektiği düşüncesini de beraberinde getirmiştir. Adil fiyat yerine uygulanan uygun fiyatla kişisel tercihler serbestlik kazanırken; Aristo'dan kalma paranın değersizliği veya para parayı doğuramaz imanı da çöküntüye uğruyor, adil fiyat uygulamalarının zorunlu bir uzantısı olan alınan borca eşit ödeme adaleti yerini karşılıklı menfaatlerin korunması anlayışına terk ediyordu. Sermaye birikiminin önünde en büyük zihniyet engelini oluşturan, tasarrufların yatırma dönüşmesine ciddi şekilde mani olan, borç miktarını aşan her ödemeyi gayri meşru kılan bu tefecilik yargısı; borçlanılan para ile arttırılan sermaye sayesinde daha yüksek kazancı elde etme imkanına kavuşulmasıyla, borçla sağlanan bu kazançta alacaklının da hakkının veya payının olduğu düşüncesinin benimsenmesiyle, artık geçerliliğini kaybetmiştir. Fiyat serbestliğine ve faiz meşruluğuna dayanan bu zihniyet değişimi; orta çağ düşüncesinin bir eseri olan adil fiyat belirlemesini geçersiz kılmış, kazanç arttıran borçlanmalarda fazla ödemeyi (faizi) de meşru kılmıştır.

Kısacası, dinsel rasyonalistlerin çabasıyla, bir taraftan, Tanrı şanının arttırılması, kişinin mesleki başarısıyla Tanrı tarafından seçilmesi vs., gibi dinsel güdülerin benimsenmesi sonucunda, din dünyanın içine çekilirken; diğer taraftan da, fiyatın oluşumunda ve faiz ödemelerinde dinsel yasaklamalara bir son verilerek, dünya dinin dışına çıkartılmıştır.

KAYNAKLAR

- Brown J.** (1910). The English Puritans , Cambridge: Cambridge University Pres.
- George C.H.** (1959). The Protestant Mind of The English Reformation 1570-1640 D.C., Boston: Heath and Company.
- Green R.W.** (1970). Protestantism and Capitalism : The Weber Thesis and It's Critics Augustus M. New York: Kelley Publishers
- Hall E.** (1947). The Puritans and their principles, New York: Baker and Scribner.
- Horton D.** (1948). The worship of the English Puritans, London: Westminster Dacre Pres.
- Jeremy D.J.** (1988). Religion, business, and wealth in modern Britain, Routledge, London
- MacArthur K. W.** (1936). The Economic Ethics of John Wesley, New York.
- Robertson H.M.** (1933). Aspects of the Rise of Economic Individualism, Cambridge.
- Schneider H.W.** (1982). Aspects of Puritan religious thought, New York: AMS Press
- Selberg W.U.** (1977) Redeem the time : the Puritan Sabbath in early America, Cambridge: Harvard University Pres.
- Simpson A.** (1955), Puritanism in old and New England , Chicago: University of Chicago Pres.
- Tawney R.H.** (1980), Religion and the Rise of Capitalism Penguin, London.
- Tuttle R.G.** (1978). John Wesley: his life and theology , New York: Zondervan Pub. House.
- Wauzzinski R.A.** (1993). Between God and gold : Protestant evangelicalism and the Industrial revolution , London: Fairleigh Dickinson University Pres.